

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

4-2024

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

O.E.Toshmurodov	
Yosh kurashchilarning harakat ko'nikmalarini shakllantirishda tayanch-harakat apparati harakatchanligini rivojlantirish metodikasi	107
J.M.Hamrakulov	
“Tutorlik faoliyati asoslari” fanini o'qitishda zamonaviy axborot texnologiyalarini qo'llash.....	114
D.S.Abdugodirov	
Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-kreativ kompetensiyasini rivojlantirishning psixologik-pedagogik jihatlari	117
R.A.Jo'rayeva, M.A.Hojiyeva	
Bo'lajak filolog-mutaxassislarining lingvistik kompetentligini rivojlantirish va takomillashtirish – malakali mutaxassislar tayyorlash omili	120
G.I.Otaboyeva, Z.G.Mamataliyeva	
Bo'lajak xorijiy til o'qituvchilarining gender madaniyatini rivojlantirish metodikasini takomillashtirishda texnologik yondashuv	123
O.X.Rashidova	
Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining mustaqil ta'limini muammoli vaziyatlar asosida tashkil etish	126
Z.D.Rasulova	
Talabalarning kreativ kompetentligini rivojlantirishda ta'lim texnologiyalaridan samarali foydalanish	131
H.Э.Юлдашева	
Эффективные формы и методы развития профессиональной компетентности учителей физического воспитания	136
Е.М.Любимова, А.И.Кудряшова, М.К.Ахмадалиева, К.Д.Патидинов	
Обучение цифровым инструментам и ресурсам студентов - бакалавров педагогического образования	139
Sh.G'.Xasanov	
Bo'lajak o'qituvchilarning kollaborativ yondashuv asosida pedagogik intensiyalarini rivojlantirish modeli	145
M.I.Ne'matov	
Bo'lajak o'qituvchilarda etnopedagogik madaniyatni rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari.....	152
I.X.Turdiboyev	
Bo'lajak kimyo o'qituvchilarini xalqaro baholash tadqiqotlariga tayyorlash bo'yicha ayrim mulohazalar	160
	IQTISODIYOT
X.X.Бозаров	
Совершенствование научно-методических основ развития малого бизнеса в условиях инновационной экономики	164
	FALSAFA
N.S.Badridinova	
XVII – XVIII asrlarda Movarounnahrda falsafiy va tasavvufiy qarashlar	171
B.B.Dehqonov	
Bahouddin Naqshbandning inson kamoloti haqidagi qarashlari.....	175
O.R.Sultonova, S.S.Sadullayev	
Qishloq yoshlarini iqtisodiyot tafakkurini shakllantirishda raqamli iqtisodiyotning o'rni va ahamiyati	180
I.J.Jabborov	
Shayx Najmiddin Kubro ruboiylarida ishq falsafasi	184
G.N.Navro'zova	
Xoja Ahror Valiy o'zlikni anglash xususida: qiyosiy-falsafiy tahlil	187
M.E.Xujamov	
Yangilanayotgan O'zbekistonda ilmiy-axloqiy qadriyatlarning barkamol avlodni tarbiyalashdagi o'rni.....	191
F.A.Ibroximov	
Fuqarolik jamiyatini rivojlantirishda aholi huquqiy madaniyatining ahamiyati	197

UO'K: 37.014

YANGILANAYOTGAN O'ZBEKISTONDA ILMIY-AXLOQIY QADRIYATLARNING
BARKAMOL AVLODNI TARBIYALASHDAGI O'RNIРОЛЬ НАУЧНО-ПРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ В ВОСПИТАНИИ ЗРЕЛОГО
ПОКОЛЕНИЯTHE ROLE OF SCIENTIFIC AND MORAL VALUES IN THE EDUCATION OF THE MATURE
GENERATION

Xujamov Mamarajab Eshnyazovich

University of science and technologies (USAT Fan va Texnologiyalar universiteti) dotsenti

Annotatsiya

Maqolada, Sharq mutafakkirlarining ijtimoiy-axloqiy qarashlariga mafkuraviy-siyosiy manfaatlar nuqtai nazardan qarab kelinganligi va uning milliy-ma'naviy hayotga ko'rsatgan oqibatlarining mazmun-mohiyati ilmiy-nazariy jihatdan tadqiq etilgan. Shuningdek maqolada, mutafakkirlarning ijtimoiy-axloqiy qarashlari umummilliy ma'naviy merosimizning muhim qismi sifatida qaralib, ular bugungi kunda milliy-ma'naviyatimizga va yoshlarimiz ongi va dunyoqarashiga nisbatan "ommaviy madaniyat"ning ta'siri kuchayayotgan sharoitida ajdodlarimizdan qoldirilgan ijtimoiy-axloqiy merosimizning buyukligi va uni o'zlashtirish zarurligi asoslab berilgan.

Аннотация

В статье социально-этические воззрения мыслителей рассматриваются с точки зрения идеологических и политических интересов, научно и теоретически исследуются содержание и сущность их последствий для национально-духовной жизни. Также в статье социально-этические воззрения мыслителей рассматриваются как важная часть нашего национального духовного наследия, и они основаны на величии нашего социально-этического наследия, оставленного нашими предками, и необходимости овладения им в условиях растущего влияния «массовой культуры» на нашу национально-духовность, сознание и мировоззрение нашей молодежи.

Abstract

The article examines the socio-ethical views of thinkers from the point of view of ideological and political interests, scientifically and theoretically explores the content and essence of their consequences for national and spiritual life. Also in the article, the socio-ethical views of thinkers are considered as an important part of our national spiritual heritage, and they are based on the greatness of our socio-ethical heritage left by our ancestors, and the need to master it in the context of the growing influence of "mass culture" on our national spirituality, consciousness and worldview of our youth.

Kalit so'zlar: yoshlar, virtual dunyo, tarbiya, ommaviy madaniyat, qadriyat, ma'naviyat, barkamol avlod, dunyoqarash, axloqiy g'oyalar, milliy o'zligimizni anglash, demokratik jamiyat.

Ключевые слова: молодежь, виртуальный мир, образование, массовая культура, ценности, духовность, зрелое поколение, мировоззрение, нравственные идеи, осознание своей национальной идентичности, демократическое общество.

Key words: youth, virtual world, education, mass culture, values, spirituality, mature generation, worldview, moral ideas, awareness of one's national identity, democratic society.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi mustaqillik tufayli demokratik jamiyat qurishni asosiy maqsad qilib belgilab oldi. Mamlakatimiz iqtisodiyotining bozor islohotlariga o'tishi ilmiy va innovatsion faoliyatni rivojlantirishga bo'lgan yangicha yondashuvlarga yo'l ochib berdi. Ular mamlakatimizning ilmiy salohiyatini saqlab qolish va ilmiy muassasalar faoliyatini mamlakatimizning dolzarb ilmiy-texnik va ijtimoiy-iqtisodiy muammolarini hal etishga yo'naltirish imkonini berdi. Fundamental tadqiqotlar natijasida to'plangan yangi bilimlar olimlarning amaliy va innovatsion ishlanmalarida o'z ifodasini topmoqda. Qadimiy va saxovatli zaminimizda ko'p asrlar davomida turli millat va elat, madaniyat va din vakillari tinch-totuv yashab keladi. Mehmondo'stlik, ezgulik, qalb saxovati va tom ma'nodagi bag'rikenglik xalqimizga doimo xos bo'lgan va uning mentaliteti asosini tashkil etadi. Yurtimizda hukm surayotgan do'stlik va birdamlik muhiti – tinchlik va barqarorlik, amalga oshirilayotgan islohotlar samaradorligini oshirish, mamlakatimizning xalqaro maydondagi obro'-e'tiborini yanada

yuksaltirishning eng muhim omilidir. “Shu munosabat bilan odamlar, birinchi navbatda, yoshlarning ongu tafakkurini ma’rifat asosida shakllantirish va tarbiyalash eng muhim vazifadir. Va bunda mamlakatimiz asrlar davomida jahon sivilizatsiyasining ajralmas qismi, umuminsoniy madaniyat markazlaridan biri bo’lib kelganini aks ettiradigan ilmiy-tarixiy va ijtimoiy-falsafiy konsepsiyani samarali amalga oshirish lozim”[1,238]. Ana shu jarayonlarning yuzaga kelishi milliy-ma’naviy tiklanishimiz, milliy o’zligimizni anglash, ajdodlarimiz meroslarini o’rganish, ularni targ’ibot va tashviqot qilish imkoniyatini yuzaga keltirdi.

O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev rahbarligida ishlab chiqilgan 2022-2026 yillarga mo’ljallangan taraqqiyot strategiyasiga ko’ra, O’zbekistonni eng rivojlangan mamlakatlar qatoriga qo’shish borasida bunyodkorlik ishlari olib borilayotgan bir paytda o’tmishdagi buyuk siymolarning tarixiy-falsafiy, ijtimoiy-axloqiy qarashlari tadqiq qilinmoqda, xususan, XIX asrda yashab ijod etgan Sharq mutafakkirlarining ilmiy-ma’rifiy, ijtimoiy-axloqiy g’oyalari atroflicha o’rganilmoqda, falsafa tarixida tutgan o’rnini ko’rsatib berish sohasida ilmiy-tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Ammo, bu borada qilinishi kerak bo’lgan vazifalar ko’lami nihoyatda kattadir.

O’zbek xalqi o’z milliy-madaniy taraqqiyoti bilan jahonda alohida hurmat va e’zozga ega bo’lgan xalq hisoblanadi. Bu – e’tirof etilgan aksioma. O’zbek xalqining, qolaversa, XIX asr O’rta Osiyolik mutafakkirlarining milliy-madaniy boyliklari xalqimiz ongi-shuuriga singdirish, ularning qalbiga jo etish asosida millat madaniy-ma’naviy qiyofasini shakllantirish mumkin.

Yoshlar qalbi shakllanayotgan qalb hisoblanadi. Shakllanish jarayoni to’g’ri belgilanmas ekan, bunday vaziyatda insonning virtual dunyoga kirib qolish ehtimoli ko’p bo’ladi. Virtual dunyoda inson qalbida hali to’la anglab etilmagan qandaydir g’ayriodatiy o’zgarishlar ro’y beradi, undaylarda turli tubanliklarga tushish erkinlik sifatida tahlil etiladi. Yana shu narsa ma’lumki, virtual dunyoda inson ma’naviy javobgarlikni his etmaydi. Hattoki, mutaxassislarining ta’kidlashicha, virtual dunyo, uning zamonaviy axborot texnologiyalari bag’rida yaratilishi atom bombasining kashf etilishidan ham xavfli. Hozirgi sharoitda ayrim yoshlarimizning virtual dunyoga tushib qolishi, ularning real dunyodan ajralib qolayotganliklarining ikki sababi bor, deb o’ylaymiz: birinchidan, undaylar o’zining mustaqil ma’naviy qiyofasiga ega emas. Natijada «chetda»gi narsalar uni o’ziga tortadi, asta-sekin real dunyodan oyog’i uzilganini sezmay qoladi. Ikkinchidan, bunday toifadagi yoshlarda o’zini-o’zi ri-vojlantirishga ehtiyoj yo’q, shuningdek, bu narsa ularni moslashuvchanlik, ergashuvchanlik kayfiyatiga tushirib qo’yadi.

Yoshlarimizni virtual dunyoga tushib qolishdan asrash, ularning qalbini ezgulik, yaxshilik urug’lari bilan to’ldirish uchun, eng avvalo, bundaylarni marginallik holatidan chiqarish lozim. Marginallik – ayrim shaxs yoki guruhning jamiyatda muayyan ijtimoiy guruh, tabaqa, qatlamga mansub bo’lmasdan “chekkada”, “oraliqda” qolishidir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Ma’rifatparvarlar o’z asarlarida adolat tushunchasini axloqiy va ijtimoiy-siyosiy tomonlarini tahlil qilganlar, ya’ni XIX asrda mehnatkash xalqning og’ir turmushini yengillashtiradigan, moddiy va ma’naviy manfaatiga javob beradigan eng dolzarb masalalarni yoritganlar.

Ilmiy-axloqiy qadriyatlarining barkamol avlodni tarbiyalashdagi o’rni mavzuni o’rganishga O’rta Osiyoda yashab ijod etgan mutafakkirlarning ijodini yoritishga bag’ishlangan kitoblar, risola va maqolalarni ham kiritish mumkin. Ularda mutafakkirlarning badiiy ijodi haqidagi qarashlar o’z ifodasini topgan. Bu davrda yashab ijod etgan shoirlar ijtimoiy-falsafiy, ma’naviy-axloqiy, ma’rifiy va insonparvarlik qarashlarini o’rganishda Q.Nazarovning “O’zbek falsafasi” asari va Y.Jumaboevning “O’zbekistonda falsafa va axloqiy fikrlar taraqqiyoti tarixidan” nomli qo’llanmasi muhim ahamiyatga ega, deb o’ylaymiz. Unda XIX asrning zabardast shoirlari Ogahiy, Komil Xorazmiy va Avaz O’tar o’g’lining falsafiy, xususan, ontologik va ijtimoiy-axloqiy qarashlarining mohiyati va muhim xususiyatlari tahlil qilinadi[2].

Holubki, O’rta Osiyolik mutafakkirlar Munis, Ogahiy, Komil Xorazmiy, Avaz O’tar zamonasining mumtoz shoirlari bo’lib, xuddi Furqat, Zavqiy, Muqimiy, Ahmad Donish kabi ma’rifatparvarlarning asarlarida inson va uning taqdiri, fikr-o’ylari, mukammal jamiyat to’g’risidagi orzu va xayollari aks etgan. Mutafakkirlar o’sha davrdagi tuban illatlar, oliy tabaqadagi kishilarning axloqsizligi, boylikka hirs qo’yganligi, nafsga berilganligini ayamay fosh qiladilar, odamiylik, insonparvarlik, insof va diyonat, mehr-oqibat haqida so’z yuritadilar. Ularning u yoki bu fikrlari shu vaqtgacha tarixiy-falsafiy adabiyotimizda o’rganilmasdan kelmoqda. A.Chorievning “Inson falsafasi” kitobida Furqat, Zavqiy, Muqimiy, Ahmad Donish, Sattorxon Abdulg’afforov, Berdaq va XX asr boshlarida yashab ijod etgan boshqa ma’rifatparvarlarning mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy-ma’naviy qoloqlikdan chiqarish,

FALSAFA

jamiyatni insonparvarlashtirish haqidagi fikrlari tahlil qilingan holda, ma'rifatparvarlarining bu haqdagi fikrlari faylasufning nazaridan chetda qolgan[3, 145-159].

Mutafakkirlarning ijtimoiy-axloqiy qarashlari o'zbek milliy falsafa tarixida fundamental tarzda o'rganilmagan. Ular ayniqsa bugungi kunda milliy-ma'naviy tiklanishimiz ketayotgan sharoitda yoshlarimizda ajdodlarimiz meroslariga mehr uyg'otish va o'zlashtirish ishtiyoqini uyg'otish ehtiyojlaridan orqada qolmoqda.

Ushbu mavzuning u yoki bu jihatlarini to'g'risida I.Mo'minov, M.Xayrullaev, H.P.Vohidov, H.Aliqulov, Q.Nazarov, K.Xudoyberganov, M.Safarboev va boshqalar o'z tadqiqotlarida O'zbekistondagi ijtimoiy-falsafiy, axloqiy-ma'rifiy fikrlar tarixini tadqiq qilganlar.

NATIJALAR

Yoshlar qalbi shakllanayotgan qalb hisoblanadi. Shakllanish jarayoni to'g'ri belgilanmas ekan, bunday vaziyatda insonning virtual dunyoga kirib qolish ehtimoli ko'p bo'ladi. Virtual dunyoda inson qalbida hali to'la anglab etilmagan qandaydir g'ayrioddiy o'zgarishlar ro'y beradi, undaylarda turli tubanliklarga tushish erkinlik sifatida tahlil etiladi. Yana shu narsa ma'lumki, virtual dunyoda inson ma'naviy javobgarlikni his etmaydi. Hattoki, mutaxassislarining ta'kidlashicha, virtual dunyo, uning zamonaviy axborot texnologiyalari bag'rida yaratilishi atom bombasining kashf etilishidan ham xavfli. Hozirgi sharoitda ayrim yoshlarimizning virtual dunyoga tushib qolishi, ularning real dunyodan ajralib qolayotganliklarining ikki sababi bor, deb o'ylaymiz: *birinchidan*, undaylar o'zining mustaqil ma'naviy qiyofasiga ega emas. Natijada «chetda»gi narsalar uni o'ziga tortadi, asta-sekin real dunyodan oyog'i uzilganini sezmay qoladi. *Ikkinchidan*, bunday toifadagi yoshlarda o'zini-o'zi rivojlantirishga ehtiyoj yo'q, shuningdek, bu narsa ularni moslashuvchanlik, ergashuvchanlik kayfiyatiga tushirib qo'yadi.

Yoshlarimizni virtual dunyoga tushib qolishdan asrash, ularning qalbini ezgulik, yaxshilik urug'lari bilan to'ldirish uchun, eng avvalo, bundaylarni marginallik holatidan chiqarish lozim. Marginallik – ayrim shaxs yoki guruhning jamiyatda muayyan ijtimoiy guruh, tabaqa, qatlamga mansub bo'lmasdan «chekkada», «oraliqda» qolishidir.

Boshqacha so'z bilan aytganda, marginallik holatida u yoki bu shaxs «arosatda» qolishi mumkin. Jamiyat, oila, maxalla ta'siridan «chiqish esa marginallik holatga tushgan shaxsda beparvolik, uquvsizlik, ijtimoiy hayotdan begonalashuvni yuzaga keltiradi. Bunday holatga tushgan shaxsning asosiy «xususiyatlari» jamiyat muammolariga e'tiborsizlik, sustlik, tevarak-atrofdagi voqea-hodisalarga daxldorlik hissining susayishi, beqarorlikda ko'rinadi. Bundaylarning qalbi shikastlangan bo'ladi. Bunday shaxsning boshqalar ta'siriga tushish imkoniyatlari doimo yuqori bo'ladi. Ularning qalbini egallashda katta qiyinchilik sezilmaydi. Bu – jamiyat va millat uchun o'ta xavfli. Shuning uchun ham bizning ma'naviy-ma'rifiy faoliyatimiz ayrim yoshlarimizda mavjud bo'lgan marginallik holatini bartaraf qilishga qaratilishi lozim. Barkamol inson tarbiyasi aloxida olingan, aniq bir shaxs tarbiyasi tufayli sodir bo'ladi. Tarbiyada aniqlik zarur. Agar biz tarbiyalanuvchining qalbini poklay olsak, unga insonni sevish, hurmat qilish, e'zozlash urug'larini sepa olsak, shubhasiz, biz jamiyatning sog'lom ma'naviy qiyofasini yaratgan bo'lamiz, zero Sharqda doimo moddiy olamdan ruh olamiga ko'tarilish, qalbni tozalash insonning komillik sari tashlagan qadami sifatida baholangan. Bu borada XIX asr Xorazm shoirlari Munis, Ogahiy, Komil Xorazmiy, Tabibiy, Avaz O'tar, Bayoniy va boshqalarning ilmiy-ma'rifiy, ijtimoiy-axloqiy qarashlari beqiyos manba bo'lib xizmat qiladi. Ularning asarlari bo'yicha kitobxonlar konferensiyasini o'tkazish, ijodiy uchrashuvlar, shoirlarning uy-muzeylariga sayohat qilish kabi tadbirlar yoshlarimizni marginallik holatidan qutulishga yordam beradi, deb o'ylaymiz.

MUHOKAMA

Shaxsning ma'naviy ehtiyojini shakllantirish uchun qanday amallarga rioya qilish lozimligi xususida ayrim sub'ektiv fikrlarni bayon etishni lozim, deb topdik. Buning uchun:

Birinchidan, fuqaro ma'naviy ehtiyojini qondirish uchun uni o'rganish lozim. Ya'ni, fuqaro, ayniqsa, yoshlar o'z ma'naviy bilim saviyasini oshirishga o'zlarida ehtiyoj sezyaptilarmi, yo yo'q? Buni anglab etmasdan maqsadga erishish mumkin emas. Ushbu holatda ijobiy o'zgarishga erishish uchun, nazarimizda, yoshlarning ijtimoiy-madaniy qiyofasi, yanada aniqroq qilib aytganda, «madaniy portreti»ni shakllantirish lozim.

Gap yoshlarning nimani o'qishi, tomosha qilishi, eshitishni o'rganishi bilan birga nimani o'qishga, tomosha qilishga, eshitishga istak-xohishi borligini aniqlashda ketyapti. Agar biz milliy xususiyatlarimiz, xarakterimizga nomunosib madaniy boyliklarni o'zlashtirishga intilar ekanmiz,

pirovard natijada, bu narsa ma'naviy parokandalikka olib kelishi tayin. Chunki insonning qulog'i engil yelpi, tumtaroq ohanglarga o'rganib qolsa, bora-bora uning badiiy didi, musiqa madaniyati pasayib ketishi, uning ma'naviy olamini soxta tushunchalar egallab olishi hech gap emas. Oxir-oqibatda bunday odam "Tanbur chizig'i" singari merosimizning noyob durdonalarini ham, Munis, Ogahiy, Komil, Avaz O'tar kabi mutafakkirlarning asarlarini ham qabul qilishi qiyin bo'ladi.

Biz Feruz, Tabibiy, Munis, Ogahiy, Komil Xorazmiy, Avaz O'tar va boshqalarning asarlarini yoshlarning o'ziga xos xususiyatlariga mos tarzda tushuntirib bermas ekanmiz, ular de Sad asarlarini o'qishga qiziqishi tabiiy. Yoshlarga nimadir taqdim etish uchun ushbu taqdim etilayotgan narsa (musiqa, qo'shiq, kino, kitob va hokazo) ularga nima berishi mumkinligini anglashimiz muhimdir. Ayrimlarning globallashuv sharoitida yoshlar o'zlaricha xohlagan narsani olishi, o'z madaniy ehtiyojlarini xohlaganlaricha qondirishga haqlidirlar, degan gaplariga qo'shilib bo'lmaydi. Hozirgi zamon o'zbek yoshlari "madaniy portreti"ni yaratish madaniy sohada olib boriladigan ishlarni aniqlashtiradi, fuqarolar, ayniqsa, yoshlarning talab, istaklarini e'tiborga olish mexanizmini shakllantiradi.

Ikkinchidan, ma'naviy ehtiyojni bir zarb bilan shakllantirish mumkin emas. Bolaga: "Siyqasi chiqib ketgan, milliy ma'naviyatimizga mutlaqo aloqasi yo'q soxta estrada ashulasini eshitma, sen o'zbek mumtoz qo'shiqlarini tinglagin", "de Sadni, Dekameronni, Freydni o'qima, o'qisang Navoiyni, Munisni, Ogahiyini, Komil Xorazmiyni o'qigin" deganimiz bilan u bizning ra'yimizga qaramaydi. Xo'sh, shunday holatlarda nima qilishimiz lozim? Bu juda murakkab savol. Agar ushbu savolga javob bo'lganida bu haqda kuyinib gapirmagan bo'lardik.

Umuman, madaniy ehtiyojni shakllantirishda u yoki bu asarning mohiyatini tashkil etuvchi g'oya masalasiga ko'proq e'tibor berish lozim. Mashhur faylasuf Shopengauer (1788-1860) g'oyani san'atning predmeti sifatida talqin qiladi. Ma'naviy ehtiyojning shakllanish jarayonini o'rganishda uning quyidagi misoli o'ta ibratli: ibtidoiy davrda qadimgi insonlar, ya'ni ovchilar ovga borishdan oldin devorga ovga bag'ishlangan harakatlar sur'atini chizishgan. Bu suratlar boshida amaliy xususiyatga ega bo'lgan bo'lsa, keyinchalik bu suratlar chizgan odamlar o'z yaratgan obrazlaridan ta'sirlanib, ular orqali o'z ichlaridagi go'zal xis-tuyg'ularini ifoda etishgan. Demak, tasviriy san'at insonlarni go'zallikka bo'lgan intilishlarini ifoda eta boshlaydi. Ik amaliy maqsad yo'qolib, uning o'rnini san'atga bo'lgan hissiyot egalladi. Shunday qilib ovchi rassom, musavvir, raqqos, haykaltarosh, shoirga aylandi. Xuddi shu faoliyat san'atning tug'ilishiga turki bo'ldi[4, 183].

San'atkorning go'zal asarlar yaratishga bo'lgan ma'naviy ehtiyoji shu tarzda ro'y bergan, deyishga haqqimizbor. Oddiy fuqaroning o'sha san'atkor tomonidan yaratilgan asarni o'rganish, o'zlashtirishga bo'lgan madaniy ehtiyoji ham g'oya asosida shakllanadi. Ayrimlar hozirgi kundagi yoshlarimizning turli "ommaviy madaniyat" jabhalariga qiziqishini ehtiyoj deb baholaydilar. Ammo har qanday qiziqish ham ehtiyoj bo'lavermaydi. Qiziqish – vaqtinchalik, ehtiyoj – abadiy.

Uchinchidan, fuqarolar, ayniqsa, yoshlar ma'naviy ehtiyojining shakllanishi san'atkorning mas'uliyatiga ham bog'liq. San'atkor mas'uliyati, eng avvalo, xalqqa xizmat qiluvchi, uning ma'naviy ehtiyojini qondiruvchi, uning kayfiyatini ko'taruvchi sohaga sidqidildan xizmat qilishdir. Shu asnoda ta'kidlash lozimki, o'zini san'atkor deb hisoblagan shaxs, deylik qo'shiqchi, o'z ashulasida biror-bir g'oyani ifoda eta olmasa, insonni yaxshilik, ezgulik-ka unday olmasa, uni qanday san'atkor deyish mumkin.

Avvallari O'zbekiston televideniesida maqom kechalari uyushtirilar, lirik ashulalar dasturlari muntazam ravishda berib borilardi. Bunday dasturlarning yo'qligi, tabiiyki, yoshlarda "pop", "rok" musiqalarining ildiz otishiga sabab bo'lmayaptimikan? Biz ko'pincha o'zbek milliy madaniyatiga nomunosib asarlarning ko'payib borayotganligidan noroziligimizni bayon etamiz. Ayni paytda uning o'rniga mumtoz madaniyatimiz namunalarini tavsiya eta olmayapmiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan qabul qilingan O'zbek maqom ijrochiligini takomillashtirish to'g'risidagi qaror shu muammoni hal qilishga qaratilgandir.

Madaniy ehtiyoj o'z-o'zidan shakllanadigan jarayon emas. U yo'naltirilishi, regulyasiya qilinishi lozim. Aks holda bir tomondan yoshlarimizning sof milliy madaniyatdan yiroqlashishiga, boshqa tomondan, milliy mazmunga yot soxta asarlarning ko'payib ketishiga imkon berishimiz mumkin.

To'rtinchidan, ma'naviy ehtiyojni shakllantirish har bir fuqaroda ziyolilik sifatlarini oshirishni talab qiladi. Biz ko'pincha ziyoli deganda oliy ma'lumotli, ma'lum mansab-martabaga erishganlarni nazarda tutamiz.

Aslida-chi? «O'zbek tilining izoxli lug'ati»da ziyoliga akliy mehnat bilan shug'ullanuvchi, ilmli, o'qimishli, ma'rifatli sifatida ta'rif beriladi[5, 147]. Shuningdek, SH. Rahmatullaevning «O'zbek tilining

FALSAFA

etimologik lug'ati»da o'zbek tilidagi «ziyoli» so'zi arabcha «ziyo» so'zidan olingan bo'lib, asli «yorug'lik tarqatuvchi» ma'nosini anglatishi ta'kidlanadi. Ayni paytda bu so'z o'zbek tilida «intelligent» ma'nosini anglatish uchun ham ishlatiladi.

Fuqarolarda, ayniqsa, yoshlarda ma'naviy ehtiyojni shakllantirish uchun ularda yuqorida ta'kidlangani kabi, ziyolilik darajasini oshirish lozim. Ziyoli faqat diplomli, yuksak lavozimli kishi emas. Ziyoli, shu bilan birga, ma'rifatli, kishilarga nur tarqatuvchi, ongini yorituvchi insonlardir. Bundaylar mamlakatimizda juda ko'p.

Shu o'rinda yana bir narsaga e'tibor berish lozim, deb o'ylaymiz. Yoshlarimiz ma'naviy ehtiyojni shakllantirish uchun oddiy kishilarning ziyolilik darajasini oshirish maqsadga muvofiqdir. Agar oddiy inson o'z mahallasi, qishlog'ida adolatsizlikka chiday olmasa, o'z qo'shnisi farzandining shoir yoki yozuvchi bo'lib shakllanayotganini ko'rib faxrlansa, o'zi biror kitob o'qib undan huzur qilsa, jamiyatda sodir bo'layotgan voqea-hodisalarga befarq qaray olmasa – bularning bari o'sha fuqaroning ziyolilik darajasini anglatadi. Kishilarda ziyolilik darajasining tobora ortib borishi esa jamiyat ma'naviy ehtiyojining shakllanayotganligini bildiradi.

Beshinchidan, yoshlarda ma'naviy ehtiyojni shakllantirishda yana muhim bir muammo bor. Bu ma'naviy boyliklarni o'zlashtirish va yaratish malakasidir. To'g'ri, biz buyuk xalq farzandlarimiz va faxrlanishga haqli madaniy merosimiz mavjud. Bu narsa o'zbek xalqining jahon sivilizatsiyasiga qo'shgan hissasidir. U barcha tomonidan e'tirof etilmoqda. XIX asr Sharq mutafakkirlarining ma'naviy merosidan nafaqat faxrlanish, ayni paytda, uni o'zlashtirish ham juda muhim. Ma'naviy va tarixiy boyliklarni tiklash, ulardan milliy taraqqiyot va fuqaro barkamolligi yo'lida foydalanish yo'lida juda katga hajmdagi ishlar amalga oshirildi.

Ammo masalaning ikkinchi – muhim jihati bor. Ish faqat ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan boyliklarni iste'mol qiluvchilargina emas, shu bilan birga yaratuvchilar hamdirmiz.

Xo'sh, bu narsaning shakllanishi lozim bo'lgan ma'naviy ehtiyoj masalasiga qanday daxldorlik jihati bor? Gap shundaki, mavjud narsani iste'mol qilish har bir fuqaroda passivlikni, turg'unlikni, o'z faoliyatidan qoniqishni yuzaga keltiradi. Aksincha, yaratish esa faollikni yuzaga keltiradi, odamlarda o'zining holatidan qonikmaslikni paydo qiladi. Tom ma'nodagi rivojlanish, harakat, faollik aslida «mening» hozirgi holatdan qoniqmasligim, «o'zim»ni rivojlantirishga qiladigan harakatim tufayli sodir bo'ladi. Bu esa ma'naviy ehtiyojni shakllantirishga rag'bat beradi.

Oltinchidan, ma'naviy ehtiyoj milliy-mahalliy xususiyatlarni e'tiborga olishni taqozo etadi. Ma'lumki, O'zbekistonda titul millat o'zbek xalqi bo'lsa-da, bu erda har bir mintaqaning o'z hududiy xususiyatlari mavjud. Agar biz O'zbekiston fuqarolarining ma'naviy ehtiyojini shakllantirish maqsadida barcha xududlarga baravar ravishda bir xil munosabatda bo'lsak, xato qilgan bo'lamiz. Masalan, Surxondaryo, Qashqadaryo vohasi uchun askiya maktabini, Farg'ona vodiysi uchun Buxoroning folklor-etnografik san'ati, mavrigi yo'nalishini tavsiya etadigan bo'lsak – bu bilan ma'naviy ehtiyojni shakllantirish o'rniga unga salbiy munosabat bildirgan bo'lishimiz tayin.

Shuning uchun ham mamlakatimiz fuqarolari ma'naviy ehtiyojini shakllantirishda bunday holga juda ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish maqsadga muvofiqdir. Madaniyat va san'at qaysi tilda, qaysi mamlakatda yaratilgan bo'lishidan qat'i nazar u kishilarga bir xil tarzda ta'sir etadi. Ya'ni, madaniyat va san'at insonni ulug'laydi, uning erki va manfaatini ximoya qiladi, har qanday kishining «men»ining shakllanishiga imkon yaratadi.

Ettinchidan, yoshlar ma'naviy ehtiyojini ma'muriy yo'llar bilan shakllantirish juda murakkab yo'l. Bunda asosiy e'tibor tashviqot usuliga qaratilishi maqsadga muvofiq. Teatr, muzeylar, yangi nashr etilgan asarlar haqida qisqacha ma'lumotnomalar tayyorlash, ularni fuqarolar orasida keng targ'ib etish, bunda ommaviy axborot vositalaridan samarali foydalanish ishimizga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Albatta, hozir ta'kidlangan fikrlar bizning shaxsiy mulohazalarimiz. Boshqalar bizning bu mulohazalarimizga qo'shilmasligi ham mumkin. Ammo bir narsa tayin – yoshlarimiz ma'naviy qiyofasini shakllantirish lozim. Bu masala ham nazariy, ham amaliy ahamiyatga ega.

XULOSA

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, O'rta Osiyolik mutafakkirlarining ma'rifatparvarlik va ijtimoiy-axloqiy qarashlarini chuqur o'rganish, fundamental ilmiy va san'at asarlarini yaratish hamda ularni ilgari surilgan insonparvarlik, qahramonlik, Vatanparvarlik, fidoiylik va bunyodkorlik, halollik, ma'nan poklik, yuksak axloqiylik, imonlilik, diyonat, mehr-shafqat, yuksak e'tiqod, poklik kabi g'oyalarni yoshlarimizga etkazish bugungi o'sib kelayotgan ehtiyojlarimizdan orqada qolmoqda.

Milliy falsafa tariximizni o'rganishdan ma'lum bo'ldiki, XIX asrda O'rta Osiyoda yashab ijod qilgan mutafakkirlarning ijtimoiy-falsafiy, ijtimoiy-axloqiy meroslari va ma'rifatchilik harakatlari etarli darajada va ilmiy o'rganilmagan. Ularning o'rganilmagan qismlarini aholimiz, ayniqsa, yoshlarimiz o'rtasida targ'ibot va tashviqot qilish ham o'lda-jo'lda qolib kelmoqda.

Ammo, ularni tizimli, fundamental tarzda targ'ibot va tashviqot qilishni o'zida mujassamlashtirgan ilmiy va san'at asarlari yetarli darajada emas. Ayniqsa, XIX asrda o'ziga xos Sharq badiiy va falsafiy muhitini shakllantirgan Munis, Ogahiy, Komil Xorazmiy, Tabibiy, Avaz va Feruz kabi shoir mutafakkirlarning bizga qoldirgan meroslarini xorijiy, mahalliy turistlarga tanishtirish ham bugun Xorazmga bo'layotgan qiziqishlar ehtiyojlardan orqada qolaverganligini ta'kidlash to'g'ri bo'ladi. Mutafakkirlarning ijtimoiy-falsafiy va ijtimoiy-axloqiy qarashlari insonparvarlik ruhi bilan sug'orilgan edi. Ular fuqarolarning turmushini yengillashtirish, ularga nisbatan noinsoniy munosabatlarni yo'qotish yo'llarini qidirdilar, milliy va umuminsoniy qadriyatlar to'g'risida fikr yuritdilar. Shoirlarning yuqoridagi qarashlari hozirgacha o'zbek falsafa tarixida o'ziga xos o'ringa ega bo'lib qolmoqda.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoyev Sh. Yangi O'zbekiston – taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: "O'zbekiston", 2022. – B.238.
2. Jumaboev Y. O'zbekistonda falsafa va axloqiy fikrlar tarixidan. – Toshkent: «O'qituvchi», 1997.
3. Anvar Choriev. Inson falsafasi. Birinchi kitob. – Toshkent: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti", 1998. – 145-159 betlar.
4. Yangi va eng yangi davr G'arbiy Evropa falsafasi. – Toshkent: «Sharq», 2002. – B.183.
5. O'zbek tilining izohli lug'ati. – T.: «Universitet», 2-jild, 2006. – B.147.
6. Kandov B. (2024) [The Role of Healthy Ideologies in Maintaining Social Stability](#) // Miasto Przyszłości. – Kielce: Polsha. Vol.45. 2024. –pp. 500-506.
7. Kandov B.M (2022). [Family is the Most Important Social Factor of Ideological Education](#). Miasto Przyszłości. Special Issue. –P.66-96.
8. Kandov Bahodir Mirzayevich (2024). [Social and Legal Basis for Ensuring Employment of the Population in the Conditions of Modernization of Uzbekistan](#). // Miasto Przyszłości. – Kielce: Polsha. Vol. 45. 2024. – pp. 488-492.
9. Kandov B.M. (2023) [The negative impact of social networks on the spirituality of young people in the context of globalization](#) // [Web of Scientist: International Scientific Research Journal](#). Volume 4, Issue 3. – pp. 780-789.
10. Solieva L. (2023) [THE ESSENCE AND CONTENT OF THE CONCEPT OF VALUE AND ITS ROLE IN THE SOCIAL LIFE OF SOCIETY](#). Web of scientis: international Scientific research journal. Vol.4, Iss.3. –pp.824-831.
11. Kandov Bahodir Mirzayevich. (2023) Socio-Theoretical Foundations of Educational Reforms in the New Uzbekistan // [International Journal of Human Computing Studies](#). Volume: 05, Issue: 03. Mar 2023. – pp. 62-68.
12. Kandov Bahodir Mirzayevich. (2023) [Issues of the Influence of Social Networks on the Spirituality of New Independent Youth](#). // Miasto Przyszłości. – Kielce: Polsha. Vol. 40. 2023. – pp. 574-579.
13. Kandov Bakhodir Mirzayevich (2023). [The essence of universal human values and their influence on changes in the spiritual life of youth](#). Open Access Repository. – pp.796-803.
14. Kandov Bahodir Mirzayevich (2022). [The Role of Education and the Mahalla Institute in Forming the Personality of the Person](#). Central asian journal of theoretical & applied sciences. – P.515-521.
15. Kandov B.M., Kuyliyev Tulkin (2022). [Socio-Philosophical Issues of Introducing the National Idea into the Minds of the Youth of New Uzbekistan in the Context of Globalization](#). TELEMATIQUE. Vol.21 Issue 1, – P.6847-6853.
16. Kandov B.M., Togayev Sh.H. (2021) [The role of education in the development of environmental consciousness of a person](#). ISJ Theoretical & Applied Science, 1129-1133.
17. Kandov B.M. (2022). [Features of Increasing the Legal Awareness and Legal Culture of Young People](#) // Miasto Przyszłości. Special Issue. –pp.108-111.
18. Kandov B.M. (2022) [Роль этнокультуры в воспитании молодежи Узбекистана в духе национальной идеологии](#). Conference Zone. – pp. 77-80.
19. Kandov Bahodir Mirzayevich. (2022). [The role of ideological education in the prevention of spiritual threats](#). European Journal of Humanities and Educational Advancements (EJHEA). Vol. 3No.06, June 2022. – P. 27-30.
20. Kandov B.M. (2022). [The Role of Religious and Moral Values in Strengthening the Spiritual Development of Society and Individuals](#) // European journal of life safety and stability (EJLSS). – pp. 88-92.
21. Kandov Bahodir Mirzayevich (2022). [Formation of a constitutional and legal culture is a guarantee of human rights](#). International Conference on Advances in Education, Social and Applied Sciences London, U.K July 9th. – P.103-107.
22. Kalkanov Eshmatboy Tashpulatovich. (2024) [Patriotism as an Attributive Sign of Forms of Social Consciousness](#) // Miasto Przyszłości. – Kielce: Polsha. Vol. 45. 2023. – pp. 478-483.
23. Kandov B. (2022) [Current Issues of Harmony of Human and National Values In the Formation of Civil Station of the Youth of New Uzbekistan](#). Journal of Ethics and Diversity in International Communication 1 (8), 30-33.
24. Solieva Lobar Rasulovna (2023). [Features of the use of innovative educational technologies in improving the modern education system of Uzbekistan](#). World Bulletin of Social Sciences. – pp.144-147.
25. Kandov Bakhodir Mirzayevich (2022) [Forms and Features of the Manifestation of Spiritual Threats](#) // Miasto Przyszłości. –pp. 75-79.
26. Bahodir Qandov (2022). [O'zbekistonda fuqarolik jamiyati bargarorligini ta'minlashda oiladagi axloqiy tarbiyaning o'rni](#) // International Conference on Advance Research in Humanities. May 28th 2022. – P. 335-339.
27. Kandov Bakhodir Mirzayevich (2022). [Socio-legal foundations for the development of a civic position among the youth of a renewed Uzbekistan](#). International Conference on Research Identity, Value and Ethics. –pp. 185-188.